

Кароткі змест Таміла ("Абразок з народнага жыцця")

Пачатак паэмы — смутак і радасць лірычнага героя ад вяртання ў родныя мясціны. Свет не змяніўся, вёска, як і раней, «зрошвае потам надзеі палоскі, а зло не знікае...» Лірычны герой бачыць знаёмыя дрэвы, буслянкі, крынічку, але ўжо «другая па воду збягае дзяўчына», «равеснікаў многіх зямліца пакрыла».

Стары селянін арэ поле. Падганяе спрацаванага, стомленага, як і сам, каня. Год выдаўся неўраджайным. Стары пазычыў у пана насенне, а разлічыцца няма чым.

Некалі Таміла быў першым гаспадаром у ваколіцы. Яго багаццю зайздросцілі, шапталіся, што ён чараўнік. Ад былога ў селяніна не засталася нічога.

З унукамі беднасць прыйшла на астатак,

Расселася ў хаце і з'ела ўсё скора:

Гумно як падмецена, пуста ў каморы

І хлеба апошні ўжо бохан пачаты;

Сабака, і кот, і Пярэсты, вядома, —

Увесь твой набытак...

Стары Таміла вяртаецца з канём у вёску. Ужо сцямнела, нежыццёвая цішыня вакол, толькі чуцен голас Кандрата, які збірае нядоімкі.

Тамілу няма чым плаціць, няма чаго везці ў горад на продаж.

Селянін ідзе раніцой да пана, каб той пачакаў да новага ўраджаю. Пан уважліва выслухаў Тамілу, пахваліў за цягавітасць і руплівасць у працы. І загадаў прадаць каня. Будуць грошы аддаць доўг і пракарміцца да вясны.

Вярнуўшыся з маёнтка, Таміла ідзе развітацца з Пярэстым. Думае пра сваю нешчаслівую долю.

Цёмным яшчэ ранкам Таміла выправіўся ў няблізкую дарогу. Горад агаламшыў старога, чалавечы натоўп «папхнуў, закружыў і панёс яго ў тлуме».

На гэты тлум і мітусню са стромай гары горада пазірае замак, які многа пабачыў на сваім вяку. Ён памятае мінуўчыну. Сучаснасць, у параўнанні з ёй, здрабнела і змізарнела.

Старому селяніну яго безадказны памочнік і таварыш, сведка ўсіх няшчасцяў, што абрынуліся ў апошнія гады, здаецца бясцэнным («золатам можна асыпаць такога»). Аднак пакупнікі і проста гледачы «знаходзяць не вартасці — бачаць заганы» каня. Урэшце Пярэстага Таміла прадае цыганам.

У карчме, замачваючы барыш, селяніна абакралі. Тамілу няма з чым вяртацца дамоў, дзе

чакаюць галодныя ўнукі. У роднай хаце не ведаюць, што сталася з гаспадаром.

Сумную навіну прыносіць у вёску Паліца, які быў у горадзе, і пачуў, якое няшчасце напаткала Тамілу.

Мастацкія асаблівасці

В. Каратынскі з вялікім спачуваннем апісвае трагічную гісторыю селяніна. Таміла пахаваў сына і жонку, застаўся на старасці з клопатам пра малалетніх унукаў. Няшчасці сыплюцца на старога адно за другім, выйсця ён не знаходзіць.

Пісьменнік паказвае ненадзейнасць, крохкасць сялянскага шчасця. У маладыя гады Таміла лічыўся самым багатым гаспадаром ў вёсцы:

Хата, як шклянка, ў каморы даволі,

Стог на прыгуменні, валоў два найлепшых.

Дастатак і гаспадарка сплылі, як і маладосць, сіла, прыткасць. Але не пралайдачыў іх Таміла, не прагуляў. Нават пан у час размовы з селянінам адзначае, што той «працуе крывава, як вол у ярме», што «нетраціць налева, направа».

Таміла сваё бядотнае жыццё тлумачыць лёсам, вышэйшай прадвызначанасцю, з чым змагацца немагчыма. Вярнуўшыся ад пана з рашэннем прадаць каня, ён «доўга стаяў утрапёны, без думкі, без плачу». Селянін, цярпліва зносячы удары лесу, можа наракаць толькі на долю:

Ох, долечка ж наша, адкуль ты паслана?

І пану пакрыўдзіць мяне нецікава,

І ў вёсцы шкаднуюць усе маіх дзетак;

Здаецца, працую —з-пад рук уцякае...

Ды што тут чыніць, калі суджана гэтак.

Малюючы вобраз Тамілы, пісьменнік ішоў ад праўды жыцця, паводле слоў самога аўтара «вывеў на сцэну народ такім, які ёсць...»

У многіх аўтарскіх адступленнях таксама гучыць думка пра наканаванасць лёсу, пра спрадвечную несправядлівасць на зямлі. Шляхоў, каб змяніць становішча народа, В. Каратынскі не бачыў, таму столькі скрухі і гаркоты ў яго разважаннях пра жыццё чалавека працы:

Свіцяцца аконцы, як воўчыя вочы,

Чорнае вёскі, як лес яе чорны,

У хатках прыгорбленых, цемрай засланых,

Нахіленых долу маўкліва, пакорна,

Як спіны сялян перад воблікам пана.

І думкі зацягвае цемра такая ж...

Разам з тым пісьменнік не прымаў сацыяльную несправядлівасць, выкрываў тых, хто нажываўся на пакутах селяніна:

Едзе цівун, што пачаў ад'ядацца,

Ці пан аканом, што ніяк не ад'есца,

Ці добра-такі ўжо ад'еты пан радца.

Свае стасункі ў аўтара паэмы і з Богам. Яго герой не ставіць пад сумненне парадкі на свеце: «Ці ж гэта папраўдзе патрэбна ўсё Богу? Не нам дапытацца...» Аўтар жа паказвае, што боскай воляй тлумачыць свае няшчасці Таміла і гэтым жа — пан, калі адмаўляе скрыўджанаму жыццём селяніну. «Ды цяжка змяніць, што назначана... Богам», — гаворыць ён у сваё апраўданне. Выразнае асуджэнне несправядлівасці, што існуе на зямлі з маўклівай згоды ўсявышняга, гучыць у XIX раздзеле паэмы. Аўтар ставіць Бога і пана побач — і першы, і другі, патрабуючы пакорлівасці, аднолькава абьякавыя да лесу простага люду.

Панок або крыжык — а люд утрапёны

Аднолькава нізка схіляе галовы

І адбівае пакорна паклоны

Прад панам сусвету і панам вясковым.

Пра нядолю свайго народа В. Каратынскі вымушаны быў гаварыць няродным словам, бо роднае заставалася занябаным. Надрукаваць твор на беларускай мове ў сярэдзіне XIX ст. было амаль немагчымым.

Сваю мову, свой шматпакутны народ, сваю родную старонку В. Каратынскі любіў горача і аддана. Пра гэта беларускамоўныя вершы паэта. Лірычнаму герою элегіі «Туга на чужой старонцы», адарванаму ад радзімы, здаецца «чоран цэлы свет». У думках ён пераносіцца ў родныя мясціны, дзе ўсё бачыцца поўным прыгажосці і шчасця. Ён называе сябе сірацінай, бо ў чужой старане, «як кол адзін», туга п'е яго кроў.

У. Мархель згадвае жыццёвыя абставіны, што прычыніліся да з'яўлення верша «Туга на чужой старонцы» — эміграцыя, ссылка сяброў В. Каратынскага, удзельнікаў паўстання пад кіраўніцтвам Каліноўскага і студэнцкіх выступленняў.

Адарвалі сіраціну

Ад сваёй зямлі,

Даўшы розум, хараміну,

Шчасця не далі, —

гаворыць паэт. У 1864 г., калі быў напісаны верш, перад В. Каратынскім паўстала непазбежнасць развітання з Вільняй.

